

Наталія КОЛЬ

*кандидат історичних наук, старший дослідник
старший науковий співробітник відділу нової історії України
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4449-1991>
e-mail: nata_kolb@ukr.net*

МОЛИТВА В ОКОПАХ: ДУХОВНО-РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ У ЛАВАХ УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ В УМОВАХ ВЕЛИКОЇ ВІЙНИ (1914–1918)¹

Вказано, що одним із завдань командування у створеному з початком Світової війни Легіоні УСС стало забезпечення бійцям можливості задовольняти свої духовно-релігійні потреби. Наголошено, що більшість січовиків визнавали себе віруючими, лави легіону об'єднували представників різних віросповідань і конфесій, серед яких домінували греко-католики. Проілюстровано, що новобранці, які проходили бойовий вишкіл у резервній частині УСС, а також бійці, що перебували на відновленні після поранень, мали можливість відвідувати богослужіння, а для надання їм духовної послуги було призначено капелана. Наголошено, що участь у відправах ставала виявом бажання і духовної потреби самих бійців, якою вони охоче користувалися.

Вказано, що капеланський супровід існував і для бійців, які перебували на фронті. Зазначено, що протягом війни цю посаду почергово обіймало кілька греко-католицьких священників. Описано, як військові душпастирі відвідували бійців на лінії фронту, організували для них польові богослужіння та сповідь, розраджували, підтримували, залишалися близько навіть в умовах активних обстрілів і небезпеки. Зазначено, що такі богослужіння та духовні відвідини ставали джерелом моральної підтримки для бійців.

Зауважено, що відзначення великих свят літургійного року організували в легіоні з особливою урочистістю. Закцентовано, що особливі емоції серед стрільців викликало святкування Різдва, що асоціювалося з дитинством і родиною, а частковою розрадою та способом психологічної втечі від сумної реальності ставало виконання колядок, однак серед бійців не спостерігалось тенденції нарікання на Бога. Проілюстровано, що приватна молитва часто товаришила бійцям на щодень, а в моменти особливої небезпеки і загроз ставала духовною опорою.

Ключові слова: Легіон Українських січових стрільців, капелан, віра, молитва, Перша світова війна, духовна підтримка.

У відповідь на вбивство сербським студентом-націоналістом наступника австро-угорського престолу ерцгерцога Франца Фердинанда (Franz Ferdinand) 28 липня

¹ Стаття виконана за сприяння Національного фонду досліджень України в межах проєкту «Історична пам'ять українців в умовах війни: від конфронтації до консолідації» (реєстраційний номер проєкту 2023.03/0207).

1914 р. Австро-Угорщина оголосила війну Королівству Сербія. На підтримку обох сторін конфлікту відразу виступили держави-союзники, що значно розширило геополітичні межі протистояння – розпочалася Світова війна. Країни негайно розгорнули широку мобілізаційну кампанію, наповнюючи свої армії численними військовими силами. У лави австро-угорських збройних формувань поряд з іншими народами імперії влилися галицькі русини-українці. Водночас українські діячі домоглися від влади дозволу створити у складі державної армії українське національне військове формування – добровольчий Легіон Українських січових стрільців (УСС). Серед завдань, які постали перед його командуванням – організація для воїнів бойового вишколу, забезпечення їх одностроями, зброєю, провіантом, – важливою складовою було також запевнення бійцям можливості задовольняти свої духовно-релігійні потреби.

На початок ХХ ст., попри значне зростання в суспільстві прихильників лівих ідеологій з атеїстичними й антиклерикальними поглядами, для великої частини галицьких українців, більшість яких була вірянами Греко-Католицької Церкви (ГКЦ), віра в Бога залишалася фундаментальною потребою та важливою складовою щоденного життя. Зазвичай прищеплення християнських традицій і цінностей відбувалося в дитинстві в родинному колі. Значним авторитетом в українському суспільстві користувалися ГКЦ та духовенство. Водночас релігійна складова в Австро-Угорській імперії на офіційному рівні була щільно інкорпорована в суспільне життя населення. Так, уроки основ релігії були обов'язковою частиною програми початкової та середньої шкільної освіти і, крім освоєння теоретичного курсу, передбачали відвідування дітьми Літургії, обов'язкову участь у таїнствах сповіді та Причастя (Колб, 2019). Великі свята літургійного року були в державі вихідними днями. Богослужіння ставали традиційною складовою знакових подій суспільного життя: урочистостей із нагоди відкриття нових інституцій, пам'ятників, вшанування важливих дат державного чи національного календаря тощо (Колб, 2015, с. 165–186).

Вибух війни як ситуація великої загрози й потрясіння значною мірою загострила в українському суспільстві потребу у вірі та молитві як джерелі опори, надії, способі переживання випробувань, уповання на допомогу й підтримку вищих сил. Поза сумнівом, в особливий спосіб цю потребу досвідчували солдати, на долю яких випадали найбільші тягарі війни.

Мета статті – дослідити, як виглядало духовно-релігійне життя українських бійців у лавах УСС: його функціонування як складової усталеного укладу життя легіону, проживання бійцями віри на приватному рівні. Також зроблено спробу з'ясувати, чи і на скільки віра в Бога ставала для бійців ресурсом, який допомагав їм долати випробування війни, зберігати ментальне здоров'я, витривалість і силу духу в боротьбі.

Історія УСС належить до тем, що мають доволі багату бібліографію. Чимало присвячених легіону видань з'явилося вже в міжвоєнний період на теренах Другої Речі Посполитої, а відтак – і в середовищі української діаспори. Показово, що авторами цих робіт часто ставали колишні усусуси, а праці мали стиль хроніки чи спогадів. Із відновленням української державності поле для досліджень історії УСС відкрилося і в Україні. Серед проблем, що опинялися у фокусі наукового аналізу, траплялися й питання духовно-релігійного життя в легіоні. Однак треба констатувати

ти, що його зазвичай розглядали в розрізі капеланського служіння в лавах УСС. Чи не першою такою працею став збірник «Полеві духовники Української Галицької Армії», виданий 1963 р. заходами колишнього її капелана о. Івана Лебедовича (Лебедович, 1963). Відтак тема священницької послуги в УСС неодноразово ставала предметом наукового зацікавлення серед дослідників у незалежній Україні, часто в контексті ширшого аналізу служби військового духовенства в різних формуваннях австро-угорських військ і в час національно-визвольних змагань українців після Світової війни (Великий, Лозинський, 2016; Забанджала, 2018; Забзалюк, 2012; Колб, Орлевич, 2020; Лозинський, 2017; Предка, 2016). Водночас вивчення релігійного життя усусусів власне з їхньої перспективи, з акцентом на їх духовних переживаннях і проживанні віри в умовах війни досі не привертало спеціальної уваги дослідників.

Осмыслити поставлені завдання дає змогу передовсім аналіз трьох типів джерел: дописи-репортажі усусусів на сторінках преси (насамперед у часописі «Вістник Союзу визволення України»); художні твори бійців; їхні спогади. Також залучено згадані наукові дослідження, які розкривають функціонування капеланської послуги ГКЦ як засобу задоволення духовно-релігійних потреб бійців.

Для розкриття теми використано низку наукових методів: аналіз, синтез, індукція, співставлення. З огляду на специфіку теми, яка передбачає вивчення духовного світу людини та її переживань, активно залучено інструментарій описового наукового методу, а текст проілюстровано цитатами.

Інформація про створення у складі австрійського війська українського національного формування викликала значне піднесення в українському суспільстві, зокрема в середовищі національно свідомої молоді, яка жила ідеалами відродження української державності. Юнаки численно приймали рішення долучитися до лав УСС. Водночас усвідомлення доленосних змін і загроз спонукали віруючих добровольців робити цей крок, заручившись Божим благословенням. Так, бійці Василь Баран і Михайло Островерха згадували, що перш ніж вступити до лав УСС, відвідали Богослужіння, висповідалися та прийняли Святе Причастя (Угрин-Безгрішний, 1923, с. 40; Островерха, 1962, с. 26–27). Останній також протягом усього часу перебування на війні постійно мав при собі медалик та іконку Божої Матері, які перед відходом на фронт вручили йому батьки (Островерха, 1962, с. 26–27, 109). Водночас загальною була практика організації місцевими священниками в повітах спеціальних богослужінь для благословення загонів рекрутованих добровольців. На руки душпастирів бійці складали і присягу (Назарук, 1916b, с. 52; Угрин-Безгрішний, 1923, с. 27). Крім присяг на вірність Габсбурзькій монархії, січовики клялися у вірності Україні. Показово, що текст цієї присяги був укладений за зразком церковної, охоплюючи прикликання допомоги Бога і святих. «Я, Український Січовий Стрілець, – мовилося там, – присягаю українським князям, гетьманам, Запорізькій Січі, могилам і всій Україні, що вірно служитиму Рідному Красві, боронитиму перед ворогом, воюватиму за честь української зброї до останньої краплі крові. Так мені, Господи Боже й Архангеле Михайле, допоможіть. Амінь» (Головацький, 2005, с. 8).

Молитва ставала практично відруховою реакцією, яка об'єднувала новобранців в усвідомленні викликів і загроз, що їх чекали. Зокрема, один з організаторів Пресової квартири легіону підхорунжий Микола Угрин-Безгрішний згадував момент,

як рекрутовані чоловіки від'їжджали до Львова, де розташовувався Головний штаб УСС: «... засвістала проразлива машина й рушив поїзд. Кожний з нас перехрестився та довшу хвилину було чути тихий шепіт молитви. По молитві заспівали ми український гімн “Ще не вмерла Україна”» (Угрин-Безгрішний, 1923, с. 42).

Згідно з даними, які навів ще один співорганізатор Пресової квартири УСС підхорунжий Осип Назарук, на червень 1915 р. тільки 0,15 % січовиків визнавали себе «безконфесійними» (Назарук, 1916b, с. 143). За спостереженнями М. Островерхи, левову частку індіферентно або вороже налаштованих до релігії воїнів становили вихідці з галицької інтелігенції, яких найбільше торкнувся вплив ліво-радикальних учень (Островерха, 1962, с. 81). Ілюстрація побутування серед усусусів таких поглядів представлена у спогадах М. Угрин-Безгрішного. Він описував, як під час перебування на вишколі в закарпатському селі Горонда січовики вечорами збиралися, дискутуючи та мріючи про майбутнє України. Планами поділився і Михайло Гаврилко, який «відгрожується Дажбогом, Хінцями, Япанцями й Перуном, що при їх допомозі збудує наймогутнішу в світі державу, Нео-Україну, яка миттю зруйнує всякі шкідливі для нашої нації експериментальні релігії та світогляди», а також Осип Семенюк, що «жестами дає розуміти, що й без Трильовського посічовить всіх демагогів і сектантів цілої землі від Сяну по Кавказ» (Угрин-Безгрішний, 1923, с. 109). Кирило Трильовський, один із провідних діячів Української радикальної партії, як очільник Бойової управи УСС від початку чинив спротив введенню релігійної складової в життя легіону. Так, отаман УСС Степан Шухевич вказував, що Кирило Трильовський виступив проти кандидатури полковника графа Станіслава Шептицького як командира УСС, бо той був братом митрополита Андрея (Шухевич, 1930, с. 43). Командир легіону Михайло Галушинський згадував, що через його позицію січовики в серпні 1914 р. не взяли участі в богослужінні в наміренні цісаря («у цісарським церковнім святі»), що спричинило несхвальну реакцію серед українських діячів. Вони вважали, що така позиція могла зашкодити репутації легіону в очах влади та вибудовуванню його як противаги аналогічному польському національному легіону-ві (Галушинський, 1934, с. 16).

Хоча вже згадане статистичне зведення О. Назарука засвідчувало, що більшість усусусів визнавали себе віруючими: 0,78 % – православними, 0,27 % – римо-католиками, 0,24 % – юдеями, 0,02 % – євангелістами, решта – 98,69 % – греко-католиками (Назарук, 1916b, с. 14). То ж від початку командування легіону вживало заходів для забезпечення бійцям можливості задовольняти свої духовно-релігійні потреби. Вже під час першого вишколу в Горонді (від вересня 1914 р.) січовики, відповідно до спеціального наказу сотника, мали право під проводом призначеного офіцера відвідувати недільні богослужіння в мукачівській греко-католицькій церкві. Щобільше, за згодою місцевого пароха хор стрільців мав змогу співати Літургію (Шкрумеляк, 1916b, с. 273). Очевидці зазначали, що співоча майстерність бійців справляла на місцевих вірян неабияке враження. «Від першої хвилі, як заспівав січовий хор, ... публіка в церкві була немов з'електризована ..., – описував О. Назарук. – Особливо знаменито відспівано “Отче наш”, “Свят”, “Буде ім'я Господнє” та “Вічна пам'ять”. Але заінтересованне публіки дійшло верха в часі відчитування символу віри й Апостола. Голоси обох, що читали, були чисті й сильні, словом, дібрані як не можна красше; вимова слів не лишала також нічого до бажання. Публіка слухала хору й

читання обернена лицем до хорів» (Назарук, 1916b, с. 15). Стрілецький хор мав змогу співати Службу Божу також і в парафіяльних церквах сіл, де добровольці квартирували, – Горонді та Страбичеві (Галущинський, 1934, с. 106–107; Ріпецький, 1956, с. 82). Цей факт свідчить, що добровольці мусили добре знати богослужіння, а отже, до війни тривало практикували його, а відтак і під час вишколу знаходили час для репетиції виконання Літургії.

Водночас усі самовидці констатували, що, крім духовно-релігійних мотивів, участь у богослужінні ставала для січовиків одним з інструментів (поряд із популяризацією українських пісень, мови та просвітницькими бесідами в середовищі місцевого селянства й інтелігенції) пропаганди української національної свідомості серед сильно змідризованої місцевої української громади (Назарук, 1916b, с. 15; Угрин-Безгрішний, 1923, с. 97–98; Ріпецький, 1956, с. 153; Шкрумеляк, 1916b, с. 273). Так, стрільці виразно демонстрували осуд щодо практики виголошування греко-католицькими душпастирями проповідей угорською мовою, а в горондській церкві на закінчення богослужіння навіть виконали гімн «Ще не вмерла Україна» (Галущинський, 1934, с. 106–107).

Згодом, на початку 1915 р., у структурі УСС було створено спеціальну запасну частину – Кіш – із метою відновлення поранених і недужих усусусів та вишколу новобранців. Для надання духовної послуги було призначено греко-католицького капелана, яким став о. Андрій Пшепюрський. Також бійці мали змогу щонеділі відвідувати Літургію у церкві в місці розташування частини. Спогади «вихованця» Коша М. Островерхи показують, що стрільці самі виявляли потребу в цій духовній практиці й тягнулися до неї – відвідування богослужіння було добровільним, на рівні частини ніяк не організувалося і не контролювалося. При тому, як наголошував М. Островерха, майже всі стрільці ходили до церкви (Островерха, 1962, с. 35).

Після короткого вишколу на Закарпатті частини УСС мусили відійти на фронт для протидії російському війську, що наступало. Попри надії українців на швидку перемогу та реалізацію своїх національних планів, події розгорнулися по-іншому: інтенсивне захоплення ворогом територій, виснажливі бої та перетворення війни на зтяжну, випробування холодом, дощами, спекою, брак харчів та елементарних побутових засобів, втрата побратимів, картини руйнувань, відсутність інформації про рідних і страх за них, примарність майбутнього, як особистого, так і українців загалом, – усе це дуже підточувало фізичні й моральні сили бійців (Назарук, 1916a, с. 3; Крушельницький, 1916, с. 4–7). «Під натовпом тих ударів переповнилися наші серця вщерть болем ..., – зазначав один зі стрільців. – Ми цинічно відносили ся до всього; навіть до найбільших святощів. І тільки білими круками були ті, що “contra spem sperabant” (“сподівалися проти надії”), що задержали давній запал і надії, що піддержували тих, котрі впали на душі, й ждали видержати» (Опока, 1916, с. 2–4).

У цих моментах віра в Бога, молитва часто усвідомлювалися як єдина опора, коли рівень небезпеки ставав надвисоким, а покладання на людські сили – хитким. Так, М. Галущинський описував ситуацію, коли одержав наказ вислати групу усусусів на виконання ризикованого розвідзавдання й був переконаний, що висилає своїх бійців фактично на смерть. «Кожний погляд очей палив мене, – згадував він, – я замість промови хотів радше тим хлопцям сказати, щоб вони не йшли ... Після тої невдачної промови прийшло на думку Кватернікові [надпоручникові австрійської армії,

який був поряд із М. Галущинським – *Н. К.*] завізвати всіх до спільної молитви; знімаючи свою шапку, уклякнув на землі, щоби змовити “Отче наш”. І 600 молоді зняло шапки, уклякнуло – та похилило свої голови. Чи всі молилися, – не знаю; але що не дурниці були всім у голові, того я певний. І певний того, що Бог прийняв, може, тих кілька поважних хвилин радніше, як не знати які паради та голосні молитви» (Галущинський, 1934, с. 141–142). Згодом М. Галущинський констатував, що його побоювання виявилися перебільшеними – всі бійці повернулися неушкодженими (Галущинський, с. 145–147).

Надзвичайно важливим джерелом духовної та психологічної підтримки й поради для бійців в умовах викликів війни ставала фахова послуга священників-капеланів. Із грудня 1914 р. для духовного супроводу усусусів був призначений військовий душпастир о. А. Пшепюрський. Відтак протягом війни цю посаду в легіоні почергово обіймали священники Микола Їжак, Юліан Фацієвич та Андрій Базилевич (Лебедович, 1963, с. 192).

Одним з основних обов’язків військового душпастиря було забезпечувати бійцям можливість участі у сповіді та Літургії. Особливо цінним для воїнів це ставало під час перебування на лінії фронту. Варто зазначити, що душпастирські візити на передову були власною ініціативою капеланів, оскільки приписи австрійської армії до цього не зобов’язували: «... тоді в одній із траверз² приготувляли ми йому польовий олтар, і він відправляв для нас Службу Божу, – згадував М. Островерха про духовні відвідини о. М. Їжака у травні 1916 р. – Ми слухали цієї Служби Божої, серце стояло біля Бога, а жайворонки піснями, як кадилом, сповнювали простори, гимни Предвічному співавши. ... це були одні з кращих Служб Божих, які вислухував: Голгота була в славі сонця, у серці людини-вояка, у співі жайворонка!» (Островерха, 1962, с. 87).

«Фронтові» богослужіння та сповіді організував для усусусів і капелан о. Юліан Фацієвич. Про таку послугу душпастиря в березні 1917 р. згадував підхорунжий УСС Роман Купчинський. Також він зазначав, що поза тим о. Ю. Фацієвич часто відвідував бійців в окопах, щоб порозмовляти, підбадьорити, підтримати. А коли, з огляду на активні обстріли, стрільці порадили капеланові переміститися на безпечну територію, він відповів: «Саме тому залишаюсь тут, бо може буде потрібна сповідь. Так як Мойсей провадив жидів через Червоне море, я хочу вивести вас з цих окопів» (Лебедович, 1963, с. 200). Щоб підтримувати і сповідати поранених бійців, яких доставляли з поля бою на г. Маківка (квітень–травень 1915 р.), на передовому медичному пункті поряд із курінним лікарем перебував і о. А. Пшепюрський (Забзалюк, 2012, с. 41–42).

Варто зазначити, що в умовах війни Апостольський престол видав для духовенства спеціальні розпорядження: «*Omnibus sacerdotibus ad tempus belli*» («Усім священникам під час війни») від 4 вересня 1914 р. і «*S. Poenitentiariae*» («Св. пенітенціарії») від 6 лютого 1915 р., за якими дозволялося в умовах відсутності можливості провести індивідуальну сповідь воїнів, що вирушали в бій, відпускати їм гріхи без сповіді за загальною формулою, перед тим збудивши в них жаль за провини, а також і віділити Святе Причастя, зобов’язавши бійців за першої нагоди приступити до тайни сповіді (Лебедович, 1963, с. 77).

² Траверз (траверс) – поперечне укриття (насип) в окопах, траншея для захисту від вогню із флангів або тилу (Словopedia).

Особливо величними й водночас щемливими для воїнів ставали дні великих церковних свят, а найбільше – Різдва. Його переживання найчастіше було предметом описів і репортажів у пресі, виливалося в художні твори та розлогі сюжети у спогадах усусусів. Із нагоди Різдва командування УСС уживало заходів для організації бійцям святкової вечері (куті, борщу, вареників, риби та інших страв). Невід’ємною частиною свята була спільна молитва й коляда (Забзалюк, 2012, с. 40–41; Шухевич, 1930, с. 193–198). Неабиякою моральною підтримкою для бійців ставали подарунки від Українського жіночого комітету у Відні (Бабюк, 1916b, с. 73–74; Островерха, 1962, с. 69–70).

Поза тим у дні цього радісного свята, традиційно оповитого духом дитинства, родинного затишку й любові, стрільці особливо гостро відчували дошкульність випробувань війни, біль від неможливості бути з рідними, тугу за ними та колишнім мирним життям. Із триванням війни таке духовне пригнічення зростало (Опока, 1916, с. 2–4). «Сірий однострій, сіра – придимлена душа... Якимсь недовірливо твердиш, що се вже третє свято Різдва Спасителя стрічасш в сім мундурі... Перший в снігах Карпат, другий на степах Поділля... А все той мундур на тобі, все щось нове стрічає він, тільки нічого нового не приносить сам... Буденщина, одноманітність ... І так проминають свята... Так тихо, понуро, сумно...» (Бабюк, 1917).

У контексті різдвяних святкувань особливо щемким для бійців ставало співання колядок. З одного боку, воно додавало туги й болю, навіюючи спогади (Шкрумеляк, 1916a, с. 35), із другого – на мить допомагало втекти від реальності, ставало джерелом потіхи: «Пісня розвеселює їх душі, вони забувають на все, – писав хорунжий УСС Андрій Бабюк про стрільців-учасників різдвяної вечері. – Мельодія, котру кожний запам’ятає собі ще змалку, так дивно впливає на душу, що кожному видається, наче він сидить між своїми рідними та з ними колядує» (Бабюк, 1916b, с. 73–74).

Водночас в оповіданні про те, як січовики зустрічали Різдво на позиціях в окопах, А. Крушельницький описав, як виконання колядки стало для них реакцією протесту проти реальності, способом трансформувати свій біль не в «повинь лайок, прокльонів, грубих слів», а у величальну пісню: один з усусусів затягнув колядку «Бог предвічний», а інші почали її підхоплювати. «Стужені серця дали волю своїм почуванням. Над приказ команди: “Ні шелесть у окопах”, сильніший був приказ розраненого серця, захват зболілої, стуженої душі. Широкою луною розлила ся коляда, вирвала ся ізпід землі, з окопів, злетіла в воздух, могутнім гомоном відбила ся об облаки, об золоті зорі» (Крушельницький, 1916, с. 6–7). Водночас автор оповідання відзначив, як коляда унаочнила ще одну трагічну рису цієї війни для українців: усусуси здалеку почули, що спів підтримали й бійці у ворожих окопах. Стало зрозуміло, що і там – українці. Величне свято Різдва спонукало противників вийти один до одного зі святочними вітаннями. Однак пригнічувало розуміння, що вже перше розпорядження командування – і представники одного народу знову опиняться у ворожих барикадах, стріляючи один в одного (Крушельницький, 1916, с. 7). Треба зазначити, що за сприяння капелана о. М. Їжака в 1917 р. на Російському фронті з’явилася практика братання українських вояків у протидіючих арміях. Згодом свою лепту у процес взаємного пізнання та налагодження ширшої комунікації між українцями з Галичини й Великої України вніс й о. А. Базилевич. Українці Придніпрянщини охоче долучалися до богослужінь, які цей священник регулярно відправляв у супроводі прекрасно вишколеного стрілецького хору (Забзалюк, 2012, с. 43, 46).

Аналізуючи твори й дописи січовиків, можна зауважити, що, виливаючи свої переживання, біль, а часом і нарікання на випробування, які доводилося переносити як на приватному рівні, так і з огляду на перспективи українських національних змагань, у них, однак, немає тенденції докорів чи бунту проти Бога. Про те, що в українському суспільстві таки зринали запитання: «За що? Чому?», свідчать рядки з поезії Богдана Лепкого «В храмі св. Юра». Автор, описуючи ситуацію початку війни і стрімкого наступу росіян, вклав в уста огорненого сум'яттям і страхом народу таке звертання до Бога:

«Таж ми чужого не бажали,
Лиш, що нам предки передали,
Хотіли гідно донести
Аж до мети.
Ми з кривди людської не жили,
Лиш від колиски до могили,
Трудили ся, як Ти велів –
За що ж Твій гнів?» (Лепкий, 1915, с. 8).

Водночас Б. Лепкий відобразив те, що чинником підтримки в суспільстві ставала віра в Божу справедливість і покарання ворогів, у недаремність страждань і жертв українців, а найперше – українських воїнів, що ці жертви стануть могутнім фундаментом для майбутнього відродження Української держави.

Ще з більшою силою такі гасла звучали у проповідях, які виголошували капелани перед стрільцями. Душпастирі наголошували на подиву гідній зв'язі українського стрілецтва, його непересічній історичній ролі в боротьбі за майбутнє України, на високій вартості найбільшої жертви – життя й здоров'я, яку приносять за найсвятішу мету – відродження своєї державності. Висловлювали переконання, що ця мета обов'язково буде досягнута (Ішак, 1916). «Як вірили ученики в безсмертність Христа, вірте в безсмертність Неньки-України, в Її Воскресення!» – закликав стрільців 1916 р. у великодній проповіді о. М. Їжак (Їжак, 1916, с. 297). Не вдалося знайти даних, наскільки такі промови допомагали у зміцненні духу і віри усусусів. Однак можна припустити, що із триванням війни в лавах УСС позначалася тенденція, яку військове духовенство констатувало на фронті загалом. Навіть найнатхненніші слова, найвеличніші аргументи ставали неефективними й безсилими, а зміцнення бойового духу війська перетворювалося для капелана на справжній виклик. «Особливо болючим стався той обов'язок під кінець війни, – зазначав військовий душпастир о. Василь Лаба, – як вичерпувалися воєнні засоби і полевому духовникові приходилось говорити вимузділому воякові про вірність, відвагу і видержання аж до перемоги. Полевому духовникові ламався голос у цього роду промовах до вояків» (Лебедович, 1963, с. 72).

Пересуваючись із фронтом населеними пунктами Галичини, стрільці досвідчували, що мешканці сіл, які уникнули евакуації, продовжували практикувати віру, відзначали великі церковні свята й січовики розділяли з ними ці святкування. Кілька силветок із Різдяних свят українців у час війни залишив Андрій Бабюк. Це були сумні святкування в бідних, часто осиротілих сім'ях. «Споживають вечерю, колядують, сумують і розраджують одні других разом, а голосні хлипання матери, сестер і діточок заглушує врочиста пісня: У Вифлеємі нині новина...» (Бабюк, 1917). Або ж

про відзначення другого Святого вечора перед святом Богоявлення в хаті осиротілих дітей, де за господиню залишилася найстарша 10-річна дівчинка: «Гануська порала ся коло печі ... Перед вечером помила та повбирала діти, а потім й сама розчесала своє русяве волосячко і прибрала ся. Підчас вечері старала ся бути веселою, та все таки я добачував на її круленькім білім личку смуток. Незадовго надійшли її подруги і під вікном зтягнули своїми дзвінками дівчочими голосами щедрівку ... Гануська втерла сльози, вийшла на двір і закликала дівчат до хати. Посадила за стіл, гостила чим могла. Безжурні діти сміяли ся, співали, а з ними й Гануська» (Бабюк, 1916а, с. 3).

Підтримкою для січовиків ставало також усвідомлення, що за них моляться їхні рідні та близькі (Бабюк, 1916с, с. 276). У проповіді, виголошеній у Станіславові 1915 р. на Богослужінні в наміренні за душі січових стрільців, о. д-р Іван Фіголь закликав вірних до активної заступницької молитви за бійців, наголошуючи, що така постава – обов'язок цивільних українців, а також запорака успіху українських національних змагань, доля яких винятково в Божій волі. То ж священник закликав вірних щонеділі брати участь у т. зв. воєнній відправі або ж у зініційованих гімназійною молоддю суботніх поминальних відправах за полеглих українських бійців. Іншим способом підтримки січовиків мала стати матеріальна і моральна підтримка як воїнів на фронті, так і поранених у госпіталях, опіка скаліченими бійцями та сім'ями загиблих. Тільки способом усенародного єднання, наголошував о. І. Фіголь, кожного на своїй ділянці впливу і можливостей, вдасться досягати мети – відродження української державності (Фіголь, 1928, с. 137–138).

Не розпачати над лихоліттям і жертвами, а солідаризуватися з усусусами в боротьбі за незалежність України, закликав співвітчизників і кореспондент «Вісника Союзу визволення України» у статті-рефлексії з нагоди чергового «воєнного» Різдва 1916 р. Водночас він висловлював чітке усвідомлення, що ця війна – це тільки неунікнений важливий етап на ще тривалому шляху відновлення України, результат якого побачать аж наступні покоління. «Святом віри і надії є свято Христового Різдва, – підсумовував кореспондент. – Сю віру й надію вливають у нас наші борці за українську державну незалежність – Українські Січові Стрільці ... Не захитають сеї віри й ті розчаровання, які, думаємо, тільки хвилево переживаємо на зайнятих українських землях» (У другий, 1916).

Отже, як бачимо, у лавах УСС від початку існування легіону було налагоджено функціонування духовно-релігійної послуги для бійців. Такий уклад життя січовиків був продиктований не тільки правилами тогочасного суспільства, де релігія зазвичай залишалася невід'ємною складовою щодення як на родинному, так і на державному рівнях. Практика показувала, що потреба в духовно-релігійній послугі була запитом самих бійців, більшість із яких визнавали себе віруючими. А в умовах викликів і загроз війни ця потреба загострювалася. Віра, що виявлялася як у приватній молитві, так і в участі стрільців у богослужіннях, для непоодиноких січовиків ставала джерелом духовної і психологічної підтримки й розради. Із триванням війни в лавах бійців наростало відчуття фізичного та морального виснаження, туги за мирним родинним життям, усвідомлення примарності надій на швидке відновлення української державності. Ці емоції відображалися і на загальних духовних настроях у лавах усусусів. Особливо гостро ці стани виявлялися під час великих церковних свят, які в мирний час були моментами духовного піднесення, радості, родинного

сднання. В умовах воєнного лихоліття ці спогади та різкий контраст із сьогоденням провокували серед бійців стан туги й духовного пригнічення.

Водночас можна висувати, що віра допомагала бійцям зберігати певну витривалість і рівновагу духу. Дописи та твори усусусів засвідчують, що січовики не були схильні нарікати на Бога чи відмовлятися від віри. Натомість духовною опорою ставало переконання, що свого часу з Божою допомогою віра, страждання і жертви українців будуть винагороджені, а звитяга стрільців стане славною підвалиною для відродження незалежної України.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

- Бабюк, А. (1916а, 21 травня). Між жертвами війни. *Діло*, 3.
- Бабюк, А. (1916b, 30 січня). Різдво в Січовім Коші. *Вістник Союзу визволення України*, 69–70, 73–74.
- Бабюк, А. (1916с, 23 квітня). Стрільці – Шевченкови. *Вістник Союзу визволення України*, 93–94, 276.
- Бабюк, А. (1917, 21 січня). Різдво в Січовім Коші. (Вражіння). *Вістник Союзу визволення України*, 134, 58–59.
- Великий, Р., Лозинський, А. (2016). Благодійна та духовна опіка військово-службовців в роки Першої світової війни. В *Християнська сакральна традиція: віра, духовність, мистецтво: збірник матеріалів ІХ Міжнародної конференції (Львів, 24 листопада 2016 р.)*. Львів.
- Галущинський, М. (1934). *З Українськими Січовими Стрільцями. Спомини з рр. 1914–1915*. Львів: накладом видавничої спілки «Діло».
- Головацький, І. (2005). *Дмитро Вітовський – організатор Листопадового Чину*. Львів: Галицька Видавнича Спілка.
- Забанджала, М. (2018). *Лицарі духа. Військове капеланство УГКЦ ХІХ–ХХ століть у біографіях*. Львів: Свічадо.
- Забзалюк, Д. (2012). *Душпастирська служба українських військових формацій першої половини ХХ ст.* Львів.
- Іщак, А. (1916). Перед панахидою за поляглих Укр. Січ. Стрільців. (Проповідь). *Нива*, 5, 297–301.
- Їжак, М. (1916). Проповідь виголошена дня 23.IV.1916 до Укр. Січ. Війська в селі Соснові пов. Підгаєцького. *Нива*, 5, 296–297.
- Колб, Н. (2015). «З Богом за Церкву і вітчизну»: греко-католицьке парафіяльне духовенство в Галичині у 90-х роках ХІХ століття. Жовква: Місіонер.
- Колб, Н. (2019). Релігійна освіта українців Галичини в системі середньої школи Австро-Угорської імперії (друга половина ХІХ – початок ХХ століття): законодавство, навчальні плани, реалії. В І. Соляр (відп. ред.), *Освіта національних меншин в Україні: історичні традиції, правові засади, сучасні виклики (ХХ – початок ХХІ століть)*, 2. Львів, 67–80.
- Колб, Н., Орлевич, І. (2020). Українські греко-католицькі капелани в часі Першої світової війни: портрети на тлі доби. В Т. Pudłocki, & К. Ruszała (red.), *Wielka Wojna wuzwaj duchowych. Kapelani wojskowi na froncie wschodnim. 1914–1920*. Kraków, 77–93.
- Крушельницький, А. (1916, 6 січня). Між окопами. *Вістник Союзу визволення України*, 61–62, 4–7.

Лебедович, І., о. (упоряд.). (1963). *Полеві духовники Української Галицької Армії. У 45-річчя участі у визвольних змаганнях. (Матеріали до історії)*. Вінніпег.

Лепкий, Б. (1915, 15 серпня). В храмі св. Юра. *Вістник Союзу визволення України*, 23–24, 8–9.

Лозинський, А. (2017). Військове духовенство в роки Першої світової війни. *Українознавство*, 1–2(62–63), 89–97.

Назарук, О. (ред.). (1916а). *З кривавого шляху Українських Січових Стрільців. Люстрована збірка оповідань і описів*. Львів.

Назарук, О. (1916б). *Слідами Українських Січових Стрільців*. Львів: З друкарні наукового товариства імені Шевченка.

Опока, М. (1916, 6 січня). Рік тому. (Спогади У. С. Стрільця). *Вістник Союзу визволення України*, 61–62, 2–4.

Островецька, М. (1962). *Гроза калини в Українських Січових Стрільців*. Нью-Йорк.

Предка, С. (2016). Капелани українських збройних формувань в Галичині 1914–1919 рр. (за матеріалами спогадів польових духівників). *Історія релігій в Україні. Науковий щорічник*, 1, 472–482.

Ріпецький, С. (1956). *Українське Січове Стрілецтво. Визвольна ідея і збройний чин*. Нью-Йорк: Червона Калина.

Словopedia. (6. р.). <http://slovopedia.org.ua/32/53410/32430.html>

Угрин-Безгрішний, М. (1923). *Нарис історії «Українських Січових Стрільців», 1*. Рогатин; Львів; Київ: Журавлі.

У другий Святий Вечір. (1916, 6 січня). *Вістник Союзу визволення України*, 61–62, 1–2.

Фіголь, І. (1928). Поминки за Укр. Січ. Стрільців (Станиславів, 8 грудня 1915). *Проповіди. Додаток до «Ниви»*, 10, 137–138.

Шкрумеляк, Ю. (1916а, 16 січня). В різдвяну ніч. *Вістник Союзу визволення України*, 65–66, 35.

Шкрумеляк, Ю. (1916б, 23 квітня). Слідами пісні У.С.С. *Вістник Союзу визволення України*, 93–94, 272–275.

Шухевич, С. (1930). *Видиш, брате мій. (8 місяців серед УСС-ів)*. Львів: Видавнича кооператива «Червона Калина».

REFERENCES

Babiuk, A. (1916a, Traven 21). Mizh zhertvamy viiny. *Dilo*, 3 (in Ukrainian).

Babiuk, A. (1916b, Sichen 30). Rizdvo v Sichovim Koshi. *Vistnyk Soiuzu vyzvolennia Ukrainy*, 69–70, 73–74 (in Ukrainian).

Babiuk, A. (1916c, Kviten 23). Striltsi – Shevchenkovy. *Vistnyk Soiuzu vyzvolennia Ukrainy*, 93–94, 276 (in Ukrainian).

Babiuk, A. (1917, Sichen 21). Rizdvo v Sichovim Koshi. (Vrazhinnia). *Vistnyk Soiuzu vyzvolennia Ukrainy*, 134, 58–59 (in Ukrainian).

Velykyi, R., & Lozynskyi, A. (2016). Blahodiina ta dukhovna opika viiskovoslužhbovtiv v roky Pershoi svitovoi viiny. In *Khrystyianska sakralna tradytsiia: vira, dukhovnist, mystetstvo: zbirnyk materialiv IX Mizhnarodnoi konferentsii (Lviv, 24 lystopada 2016 r.)*. Lviv (in Ukrainian).

Halushchynskyi, M. (1934). *Z Ukrainskymy Sichovymy Striltsiamy. Spomyny z rr. 1914–1915*. Lviv: nakladom vydavnychoi spilky «Dilo» (in Ukrainian).

- Holovatskyi, I. (2005). *Dmytro Vitovskiy – orhanizator Lystopadovoho Chynu*. Lviv: Halytska Vydavnycha Spilka (in Ukrainian).
- Zabandzhal, M. (2018). *Lytsari dukha. Viiskove kapelanstvo UHKTs XIX–XX stolit u biohraftiakh*. Lviv: Svichado (in Ukrainian).
- Zabzaliuk, D. (2012). *Dushpastyrska sluzhba ukrainskykh viiskovykh formatsii pershoi polovyny XX st.* Lviv: LvDUVS (in Ukrainian).
- Ishchak, A. (1916). Pered panakhydoiu za poliahlykh Ukr. Sich. Striltsiv. (Propovid). *Nyva*, 5, 297–301 (in Ukrainian).
- Yizhak, M. (1916). Propovid vyholoshena dnia 23.IV.1916 do Ukr. Sich. Viiska v seli Sosnovi pov. Pidhaietskoho. *Nyva*, 5, 296–297 (in Ukrainian).
- Kolb, N. (2015). «Z Bohom za Tserkvu i vitchyznu»: hreko-katolytske parafialne dukhovenstvo v Halychyni u 90-kh rokakh XIX stolittia. Zhovkva: Misioner (in Ukrainian).
- Kolb, N. (2019). Relihiina osvita ukraintsiv Halychyny v systemi serednoi shkoly Avstro-Uhorskoj imperii (druha polovyna XIX – pochatok XX stolittia): zakonodavstvo, navchalni plany, realii. In I. Soliar (Ed.), *Osvita natsionalnykh menshyn v Ukraini: istorychni tradytsii, pravovi zasady, suchasni vyklyky (XX – pochatok XXI stolit)*, 2. Lviv, 67–80 (in Ukrainian).
- Kolb, N., & Orlevych, I. (2020). Ukrainski hreko-katolytski kapelany v chasi Pershoi svitovoi viiny: portrety na tli doby. In T. Pudłocki, & K. Ruszała (red.), *Wielka Wojna wyzwani duchowych. Kapelani wojskowi na froncie wschodnim. 1914–1920*. Kraków, 77–93 (in Ukrainian).
- Krushelnytskyi, A. (1916, Sichen 6). Mizh okopamy. *Vistnyk Soiuzu vyzvolennia Ukrainy*, 61–62, 4–7 (in Ukrainian).
- Lebedovych, I., o. (Comp.). (1963). *Polevi dukhovnyky Ukrainskoi Halytskoj Armii. U 45-richchia uchasty u vyzvolnykh zmahanniakh. (Materiialy do istorii)*. Vinnipeg (in Ukrainian).
- Lepkyi, B. (1915, Serpen 15). V khrami sv. Yura. *Vistnyk Soiuzu vyzvolennia Ukrainy*, 23–24, 8–9 (in Ukrainian).
- Lozynskyi, A. (2017). Viiskove dukhovenstvo v roky Pershoi svitovoi viiny. *Ukrainoznavstvo*, 1–2(62–63), 89–97 (in Ukrainian).
- Nazaruk, O. (Ed.). (1916a). *Z krivavoho shliakhu Ukrainskykh Sichovykh Striltsiv. Iliustrovana zbirka opovidan i opysiv*. Lviv (in Ukrainian).
- Nazaruk, O. (1916b). *Slidamy Ukrainskykh Sichovykh Striltsiv*. Lviv: Z drukarni naukovoho tovarystva imeny Shevchenka (in Ukrainian).
- Opoka, M. (1916, Sichen 6). Rik tomu. (Spohady U. S. Striltsia). *Vistnyk Soiuzu vyzvolennia Ukrainy*, 61–62, 2–4 (in Ukrainian).
- Ostroverkha, M. (1962). *Hrozna kalyny v Ukrainskykh Sichovykh Striltsiv*. Niu York (in Ukrainian).
- Predka, S. (2016). Kapelany ukrainskykh zbroinykh formuvan v Halychyni 1914–1919 rr. (za materialamy spohadiv polovykh dukhivnykiv). *Istoriia religii v Ukraini. Naukovi shchorichnyk*, 1, 472–482 (in Ukrainian).
- Ripetskyi, S. (1956). *Ukrainske Sichove Striletstvo. Vyzvolna ideia i zbroinyi chyn*. Niu-Iork: Chervona Kalyna (in Ukrainian).
- Slovedia*. (n. d.). <http://slovedia.org.ua/32/53410/32430.html> (in Ukrainian).
- Uhryn-Bezghrishnyi, M. (1923). *Narys istorii «Ukrainskykh Sichovykh Striltsiv», 1*. Rohatyn; Lviv; Kyiv: Zhuravli (in Ukrainian).

U druhyi Sviatyi Vechir. (1916, Sichen 6). *Vistnyk Soiuzu vyzvolennia Ukrainy*, 61–62, 1–2 (in Ukrainian).

Figol, I. (1928). Pomynky za Ukr. Sich. Striltsiv (Stanyslaviv, 8 hrudnia 1915). *Propovidy. Dodatok do «Nyvy»*, 10, 137–138 (in Ukrainian).

Shkrumeliak, Yu. (1916a, Sichen 16). V rizdvianu nich. *Vistnyk Soiuzu vyzvolennia Ukrainy*, 65–66, 35 (in Ukrainian).

Shkrumeliak, Yu. (1916b, Kvitenn 23). Slidamy pisni U.S.S. *Vistnyk Soiuzu vyzvolennia Ukrainy*, 93–94, 272–275 (in Ukrainian).

Shukhevych, S. (1930). *Vydysch, brate mui. (8 misiatsiv sered USS-iv)*. Lviv: Vydavnycha kooperatyva «Chervona Kalyna» (in Ukrainian).

Nataliia KOLB

PhD (History), Senior Researcher

Senior Researcher Fellow of the Department of Modern History of Ukraine

I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of the NAS of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4449-1991>

e-mail: nata_kolb@ukr.net

PRAYER IN THE TRENCHES: SPIRITUAL AND RELIGIOUS LIFE IN THE RANKS OF THE UKRAINIAN SICH RIFLEMEN DURING THE GREAT WAR (1914–1918)

The article noted that one of the tasks of the command of the Ukrainian Sich Riflemen (USR) Legion, established at the beginning of the World War, was to provide the soldiers with the opportunity to meet their spiritual and religious needs. It is emphasized that most of the riflemen identified themselves as believers, and the legion united representatives of various religions and confessions, among which the Greek Catholics predominated overwhelmingly. It is illustrated that recruits undergoing combat training in the USR reserve unit, as well as soldiers recovering after wounds, had the opportunity to attend religious services, and a chaplain was appointed to provide them with spiritual assistance. It is stressed that participation in services was an expression of the soldiers' own desire and spiritual need, which they willingly embraced.

The author pointed out that chaplaincy support was also available for soldiers at the front. It is mentioned that during the war this position was held in turn by several Greek Catholic priests. It is described that military chaplains visited the soldiers on the front line, organized field services and confessions, consoled, supported them, and stayed close even under heavy shelling and danger. It is noted that such services and spiritual visits became a source of moral support for the soldiers.

It is described that the celebration of major feasts of the liturgical year was organized in the legion with particular solemnity. It is emphasized that Christmas celebrations evoked especially strong emotions among the riflemen, as the holiday was associated with childhood and family. Singing carols became a partial consolation and a means of psychological escape from the grim reality. However, no tendencies of complaining against God were observed among the soldiers. It is illustrated that private prayer often accompanied the riflemen in their daily life, and in moments of extreme danger and threat, it became their spiritual support.

Keywords: Ukrainian Sich Riflemen Legion, chaplain, religion, prayer, First World War, spiritual assistance.

*Стаття: надійшла до редакції 6.06.2025
прийнята до друку 17.07.2025*